

M A T E R I A Ł Y

DRAGAN MILUTINOVIĆ

**ZNALEZISKA MONET RZYMSKICH I ZAGADKOWEGO
PRZEDMIOTU Z ARABSKĄ LEGENDĄ Z TERENU JEZIORA
TURAWSKIEGO**

ABSTRACT: The article describes the finds of six Roman coins and a mysterious object with an Arabic legend discovered in the years 2000–2014 at the bottom of Lake Turawskie, created in 1939. With the creation of the reservoir many archaeological sites (of varied chronology, from the Roman period to the late Middle Ages) were flooded, many of which could not be properly investigated due to the time pressure. The Roman coins presented here are a standard part in the overall image of coins discovered in Silesia. The mysterious object with an Arabic legend is unique, it has partial analogies in Norman weights or early-Arab coins (*al-wafā lillāh* coinage).

ABSTRAKT: Artykuł opisuje znaleziska sześciu monet rzymskich i zagadkowego przedmiotu z arabską legendą, odkrytych w latach 2000–2014 na dnie powstałego w 1939 r. Jeziora Turawskiego. Wskutek utworzenia zbiornika zalano stanowiska archeologiczne (o zróżnicowanej chronologii, od okresu rzymskiego do późnego średniowiecza), które nie mogły być zbadane należycie przez presję czasu. Przedstawione zabytki rzymskie wpisują się w ogół monet odkrywanych na terenie Śląska. Wyjątkowy jest zagadkowy przedmiot z arabską legendą, który ma częściowe analogie w odważnikach normańskich lub monetach wczesnoarabskich (mennictwo typu *al-wafā lillāh*).

KEYWORDS: Roman Coins, die for striking Norman weights, Silesia, Turawskie Lake, flooded archaeological sites

SŁOWA KLUCZOWE: monety rzymskie, stempel do wybijania normańskich odważników, arabska moneta lub odważnik, Śląsk, Zbiornik Turawski, zalane stanowiska archeologiczne

Podczas badań geobotanicznych prowadzonych w latach 2000–2014, zimą (przy obniżonym poziomie wody) na terenie Jeziora Turawskiego, śp. dr Krzysztof

Spalek (1973–2019)¹ odkrył przypadkiem zabytki opisane poniżej. Znalazca przekazał je do Muzeum Śląska Opolskiego (nr. inw. MŚO-A-299).

Ryc. 1. Znaleźiska monet rzymskich (1–6) i stempla do odważnika normańskiego z pseudo-arabskim napisem (nr 7–8) z terenu Jeziora Turawskiego. Fot. D. Milutinović

¹ Skrótowe informacje o nim tu: <https://nto.pl/nie-zyje-dr-krzysztof-spalek-odkrywca-kosci-dinozaurów-w-krasiejowie/ar/c1-14647107>; dostęp 11.12.2019 (zwłaszcza informacje, że był pasjonatem fotografii podwodnej). Jego biografia ukazała się drukiem: Kudyba 2020.

1) *Cesarstwo Rzymskie*, as; Klaudiusz I (41–54); mennica: Rzym

Określenie katalogowe: RIC I 111.

Av.: [TI CLAUDIV]S CAESAR A[VG P M TR P IMP P P], odkryta głowa w l.,
 Rv.: CONSTANTIAE [— AVGVSTI], Constantia stoi w l., trzyma włócznię
 i wznosi rękę; w polu S C.

w.: 10,82 g; Ø: 26,79 mm, grubość 2,7 mm; os: ↑↓; częściowo pokryta ciemnym
 nalotem.

2) *Cesarstwo Rzymskie*, sesterc; Gordian III (238–244); mennica: Rzym

Określenie katalogowe: RIC IV 318a.

Av.: [IMP] G[OR]DIAN[VS PIVS] FE[L] AVG, głowa w wieńcu w pr.

Rv.: [LI]BERTA[S AVG], w polu S C, Libertas stojąca w l., w l. opuszczonej pod
 kątem 90 stopni ręce czapka wolności (*pileum*), w pr. uniesionej ręce berło.

w.: 11,10 g; Ø: 29,81 mm, grubość: 2,68–3,11 mm; os: ↑↑; częściowo zachowana
 ciemna patyna; inne uwagi: brak około 1/5 monety między godziną 6 i 9.

3) *Cesarstwo Rzymskie*, antoninian; Klaudiusz II Gocki (268–270 n.e.) lub
 Quintillus (270)*; mennica: Rzym?

Określenie katalogowe: RIC V?

Av.: [IM]P C [M AVR CLAUDI]VS [AVG] lub [IM]P C [M AVR CL QVINTILL]
 VS AVG (lub podobna legenda), popiersie (młoda męska postać z krótkimi wło-
 sami) w koronie promienistej, [draperii] i paludamentum w pr. Przebicie legendy
 na portrecie cesarza (będące błędem mennicznym wynikającym z niewłaściwego
 przyłożenia stempla), widoczne litery ...PCM...; Rv.: [...]SII[...], przedstawienie
 nieczytelne.

w.: 1,53 g; Ø: 25,58 mm; os: ↑↓; patyna na rv.; inne uwagi: * ten drugi jest mniej
 prawdopodobny ze względu na charakterystyczny szczegół portretu tego cesarza,
 jakim są loczki, które tutaj są niewidoczne.

4) *Cesarstwo Rzymskie*, antoninian; Klaudiusz II Gocki (268–270); mennica:
 Siscia

Określenie katalogowe: RIC V 187.

Av.: [IMP CLAV]DIVS AVG, popiersie w koronie promienistej i zbroi w pr.,

Rv.: [PROVID]EN AVG, Providentia w l., trzyma kij nad globusem, i w pr. róg
 obfitości. W pr. polu: T.

w.: 2,35 g; Ø: 19,49 x 16,61 mm; os: ↑↓; patyna; inne uwagi: broda [zarost] władcy
 wyryta wtórnie na stemple, na którym był on przedstawiony pierwotnie ogolony.

5) *Cesarstwo Rzymskie*, follis; Konstantyn I dla Konstancjusza II (335–
 337); mennica: Antiochia

Określenie katalogowe: RIC VII 110.

Av.: FL IVL CONSTANTIVS NOB C, popiersie w wieńcu laurowym i zbroi w pr.,

Rv.: [GL]O[RIA E]X[ERCITVS], dwóch żołnierzy stoi, sztandar między nimi, każdy trzyma odwróconą włócznię i opiera rękę na tarczy wspartej na ziemi. W odcinku mennica: SM[ANZ].

w.: 1,38 g; Ø: 16,96 mm; oś: ↑↓.

6) *Cesarstwo Rzymskie*, AE (maiorina?); Honoriusz (393–423); mennica: Heraclea

Określenie katalogowe: RIC IX 27c, B.

Av.: DN HONORIVS P[F AVG], postać w diademie perłowym, draperii i paludamentum w pr.

Rv.: [GLORIA] ROMANORVM, cesarz stoi na wprost, patrzy w pr., w l. ręce sztandar z X (pomiędzy ramionami kulki), w pr. ręce globus, gwiazdka (sześciornamienna) z pr., poniżej ręki cesarza. W odcinku mennica: SMHB.

w.: 4,96 g; Ø: 22,92 – 20,79 mm; oś: ↑↑; patyna: częściowo.

7) Stempel do wykonania normańskiego odważnika, szklanego lub ołowianego

Av.: prawdopodobnie Lillāh — negatyw napisu pseudoarabskiego. Rv.: cały rewers ścięty, stąd brak przedstawień lub legend, chropowata powierzchnia, brak śladów mocowania lub używania. Ślady ułamania krawędzi na godzinie 12 i 6.

w.: 3,88 g; Ø: 17,80 × 16,31 mm; grubość: 2–3,7 mm; patyna: brak.

W latach 30. XX w. przeprowadzono ratunkowe badania archeologiczne związane z budową Jeziora Turawskiego. W zachowanej części dokumentacji dla stanowiska Szczedrzyk² znajduje się notatka służbowa z dnia 15 maja 1937 r., sporządzona przez dr. Hufnagla w Raciborzu, o stanowisku Szczedrzyk (Hitlersee, dawniej Alt Szczedrzyk) „Fundplatz 5”, wymieniająca m.in.: „...*slawischer Scherben den 9–10. Jahrh[undert]*”. W notatce z 5 maja 1937 r. na „Fundplatz 7”: „...*ein mittelalterischen Scherben des 14. Jahrhundert...*”. W czasie II wojny światowej duża część dokumentacji i zabytków zaginęła. Z powodu ratowniczego charakteru badań można podejrzewać, że przebadano tylko część stanowisk, a resztki, zalane wodami Jeziora Turawskiego, niszczyją³. Monety jako przedmioty stosunkowo trwałe i łatwe do wyróżnienia, są prawdopodobnie relikami tych stanowisk.

W pobliżu odnotowano kilka osad i cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich fazy C3 (ok. 310–375) i fazy D okresu Wędrówek Ludów (ok. 375–450), zalanych przez Jezioro Turawskie w 1939 r. Stanowisk tych prawdopodobnie nie przebadano gruntownie. Dysponujemy zatem wiadomościami o potencjalnym

² Dziękuję w tym miejscu za. możliwość wglądu do materiałów z Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu Pani Ewie Matuszczyk.

³ Skrótowy opis stanowisk dają: Godłowski (1973, s. 357, nr 307: Turawa) i trzy karty AZP (z dnia 6.10.1998, wykonał A. Rapiński, a chronologię określił S. Pazda). Bardziej szczegółowy opis i rysunki zabytków w: Godłowski 1977 i Szydłowski 1974.

kontekście osadniczym, które dodatkowo potwierdzają walor przedstawionych monet jako zabytków z późnego okresu rzymskiego w okolicy Turawy.

Znaleziska o niecodziennej zawartości, dokonane w niejasnych okolicznościach i kontekście archeologicznym, wymagają rozważenia pod względem ich autentyczności. Prawdziwość samych przedłożonych obiektów nie budzi zastrzeżeń. Warto tu wskazać, że wymienione monety mają odpowiedniki (bliższe lub dalsze) w pobliskich stanowiskach.

Mianowicie, analogiczne monety do Asa Klaudiusza odkryto na stanowiskach Góra (pow. górowski)⁴, Gubin (pow. krośnieński)⁵, Świdnica-Kraszowice (pow. świdnicki).⁶

Sesterc Gordiana III wykazuje analogie ze znaleziskami z Opolą (pow. Opole)⁷, Choruli (pow. krapkowicki)⁸, Zabrzę (pow. Zabrze)⁹, Bielawie (pow. dzierzoniowski)¹⁰ i Bojadłach (pow. zielonogórski)¹¹.

Natomiast antoniniany Klaudiusza II Gockiego wykazują dalsze analogie z monetami znalezionymi na stanowiskach z Opolą w Strzegomiu (pow. świdnicki)¹² i Trzebnicy (pow. trzebnicki)¹³.

Follis Konstancyna I dla Konstancjusza II (335–337) ma analogie na stanowiskach: Brzeg (pow. brzeski)¹⁴, Brzeźnica (pow. raciborski)¹⁵, Gliwice-Łabędy (pow. gliwicki)¹⁶, Bartoszówek (pow. świdnicki)¹⁷, Krzyżanowice (pow. raciborski)¹⁸, Racibórz powiat¹⁹, Wilkowiczki (pow. Gliwice)²⁰, Kędzierzyn-Koźle Ślą-

⁴ FMRPL Schlesien, s. 77, nr 111.

⁵ FMRPL Schlesien, s. 84, nr 125.

⁶ FMRPL Schlesien, s. 254, nr 383A.

⁷ FMRPL Schlesien, s. 186, nr 272A.

⁸ FMRPL Schlesien, s. 47, nr 53, RIC 297.

⁹ FMRPL Schlesien, s. 304, nr 462, RIC 298A.

¹⁰ FMRPL Schlesien, s. 19, nr 9.

¹¹ FMRPL Schlesien, s. 29, nr 22.

¹² FMRPL Schlesien, s. 234, nr 348.

¹³ FMRPL Schlesien, s. 264, nr 399.

¹⁴ FMRPL Schlesien, s. 36, nr 34.

¹⁵ FMRPL Schlesien, s. 39, nr 39.

¹⁶ FMRPL Schlesien, s. 66, nr 88.

¹⁷ FMRPL Schlesien, s. 16, nr 4/3.

¹⁸ FMRPL Schlesien, s. 125, nr 191.

¹⁹ FMRPL Schlesien, s. 211, nr 312.

²⁰ FMRPL Schlesien, s. 275, nr 419.

węcice (pow. kędzierzyńsko-kozielski)²¹, Kończyce Małe (pow. cieszyński)²² i Radomice (pow. lwówecki)²³. Brąz Honoriusza ma analogie w Opolu²⁴.

Monety nr 1–6 mają więc odpowiedniki w znaleziskach górnośląskich należących do tej samej kultury archeologicznej (kultury przeworskiej), na bliskich terytorialnie stanowiskach. Wpisują się w ogół monet odkrywanych na danym terenie. Z powodu niejasnego kontekstu odkrycia trudno określić czy tworzyły zwarty zespół – sytuacja analogicznych stanowisk jest również niejasna ze względu na dużą rozpiętość chronologiczną monet w zespołach lub ich występowanie pojedynczo. Skarby monet o takim zakresie chronologicznym ze Śląska nie są znane w odróżnieniu od znalezisk gromadnych. Są to kolejno: Bielsko-Biała (m. pow.)²⁵, Kalinowice (pow. strzelecki)²⁶ i Wolany (pow. kłodzki)²⁷. Twarda, szlachetna patyna na zabytkach z Jeziora Turawskiego (nr 1, 2, 4, 6) może świadczyć, że pochodzą ze znalezisk, a nie z kolekcji. Wytworzyła się ona w czasie zalegania zabytków w ziemi, a nie wtórnie, po zalaniu stanowiska w 1939 r.

Zabytki powinny być zatem traktowane jako znaleziska autentyczne. Ze stanowiska Szczedrzyk znana jest inna moneta rzymska odkryta przed 2005 r.²⁸, więc pochodzenie tej grupy monet jest w ten sposób dodatkowo (choć pośrednio) poświadczane. Przytaczane znalezisko z okolicy Opola²⁹ zostało dokonane w nieznanymi okolicznościach i ma nietypowo dużą rozpiętość chronologiczną – jak wspomniano, brak na Śląsku skarbów o podobnej chronologii. Monety z Opola pochodzą więc prawdopodobnie z kolekcji – lecz występowanie zbliżonych egzemplarzy na innych stanowiskach na Śląsku pozwala przypuszczać, że zgromadzono je ze znalezisk lokalnych. Brąz z okresu Republiki ma analogie na bliskim stanowisku Walce (pow. krapkowicki)³⁰ (ok. 40 km na południe od Opola, w pobliżu Odry)³¹. Osobną podgrupę stanowią późnorzymskie brązy okresu tetrarchii z obszaru miasta Opola³². I dla nich nieznanne są okoliczności i typ stanowiska. Te również mają analogie na Śląsku, więc można je uznać za znaleziska lokalne.

Znaleziska z obszaru Jeziora Turawskiego i Opola, geograficznie nieodległe, mimo niepewnych kontekstów odkrycia wpisują się jednak w ogólną charaktery-

²¹ FMRPL Schlesien, s. 103, nr 156.

²² FMRPL Schlesien, s. 116–117, nr 179/2.

²³ FMRPL Schlesien, s. 214, nr 315.

²⁴ FMRPL Schlesien, s. 185–186, nr 272A.

²⁵ FMRPL Schlesien, s. 19–20, nr 10A.

²⁶ FMRPL Schlesien, s. 97 nr 145.

²⁷ FMRPL Schlesien, s. 283, nr 434

²⁸ FMRPL Schlesien, s. 245–246, nr 367: Szczedrzyk, denar, Trajan (98–117), w kolekcji prywatnej.

²⁹ FMRPL Schlesien, s. 185–188, nr 272A.

³⁰ Tamże, s. 268, nr 407; Dymowski 2014.

³¹ O znaleziskach tych monet zob. szerzej w: Dymowski 2014.

³² FMRPL Schlesien, s. 185–188, nr 272A.

stykę znalezisk monet rzymskich ze Śląska. Wszystkie je łączy sieć rzeczna Odry i jej prawobrzeżnych dopływów, nad którymi znaleziono część późnorzymskich brązów ze Śląska (zwłaszcza skupisko w okolicy Bramy Morawskiej: Kędzierzyn-Koźle Sławęcice, Wilkowiczki, Gliwice-Łabędy, Zabrze, Tarnowskie Góry; obok siebie Marklowice Górne i Kończyce).

Dodatkowo autentyczność znalezisk poświadczyć może pochodząca ze zbiornika turawskiego, a opublikowana przez samego znalazcę (pana Spałka) rzymska fibula z brązu³³. Zaliczyłbym ją do typu Almgren A.VI 162³⁴. W literaturze zabytki tego samego typu znane są z trzech pobliskich stanowisk³⁵: Lizawice, Oława i Reńska Wieś. Bliską, choć nie bezpośrednią analogią jest również zapinka typu A158 ze Szczedrzyka³⁶. Nie można wykluczyć, że wspomniana fibula typu A.VI 162 pochodzi z tego samego stanowiska, co monety.

Najbardziej zagadkowy pozostaje brązowy przedmiot z napisem arabskim (nr 7), który raczej nie był monetą³⁷, lecz fragmentem stempla do wybijania odważnika normańskiego³⁸. W znanej mi literaturze o arabskich monetach³⁹ i odważnikach szklanych⁴⁰ nie ma on wprawdzie analogii, ale cechami różniącymi ten zabytek od monet jest legenda w polu, zawarta jedynie w dwóch – zamiast standardowych trzech – wierszach, i brak legendy w otoku. Niestaranne wykonanie legendy również przemawia za taką propozycją. Problemem jest jednak ornament otokowy, szczelnie ograniczający napis w polu, wykonany z czterech znaków "X", powtarzających się czterokrotnie. Może to być świadectwem kopiowania wzorów bizantyjskich na monetach arabskich. Tu warto zwrócić uwagę szczególnie na wciąż nierozpoznane w pełni mennictwo typu *al-wafā lillāh*⁴¹.

³³ Spałek 2014, zwłaszcza część pod śródtytułem *Niesamowite znalezisko*: „Na dnie Zbiornika Turawskiego wody Małej Panwi corocznie wypłukują rzymskie monety oraz wyroby z brązu, w tym drobne ozdoby oraz fibule.” Tam też zdjęcie fibuli.

³⁴ Na temat zapinek zob. Olędzki, Ziętek 2017.

³⁵ Olędzki, Ziętek 2017, s. 375, nr 75. Lizawice, woj. dolnośląskie, z warstwy kulturowej, żelazna A.VI 162 (Pazda 1965, s. 153, ryc. 1:17) [ok 100 km na NW od Szczedrzyka, większość drogi można pokonać Odrą]; Olędzki, Ziętek 2017, s. 376, nr 103: Oława, woj. dolnośląskie, grób 1, brązowa A.VI 162 – naprawiana? (Geschwendt 1942, s. 207, ryc. 93: 1); Olędzki, Ziętek 2017, s. 377, nr 125; Reńska Wieś, woj. opolskie, grób, brązowa A.VI 162 (Raschke 1931, s. 27) [ok. 60 km na S od Szczedrzyka, w pobliżu Odry; zob. też Godłowski 1977, s. 27, kolumna 2, akapit 2].

³⁶ Zob.: Godłowski 1977, s. 25.

³⁷ O napływie monet arabskich zob. Adameczyk 2018.

³⁸ Znaleziska monet arabskich w Polsce liczone s. w dziesiątkach tysięcy (zob. np. *Frühmittelalterliche Münzfunde aus Polen*, t. I–V). Są to niemal wyłącznie monety srebrne i ich fragmenty. Nieliczne i niepewne wzmianki o innych nominałach pochodzą z dawnej literatury (np. Kmietowicz 1971, s. 18–19 o dwóch dinarach (złoto) z Wejherowa i Gościszewa i jednym felsem (brąz) z Gorlic; przestarzałe dane Lewickiego 1968, o 4719 dirhemach lub ich fragmentach).

³⁹ Bates 1982; Czapkiewicz *et al.* 1956; Czapkiewicz 1967; Malarczyk 2015; Kazancev 2006; Schulze 2010; ZENO (2017).

⁴⁰ Kmietowicz 1958; Lerner, Sims-Williams 2011; Miles 1948.

⁴¹ Schulze 2010.

Z drugiej strony, wymienione cechy sprzyjają uznaniu zabytku za stempel do odważników szklanych. Te jednak zazwyczaj w legendzie zawierają imię i tytuł emitenta, formułę religijną i wartość odważnika (wyrażoną w jednostkach monetarnych – np. dirham). Temu z kolei na danym egzemplarzu zaprzecza ornament otokowy wyraźnie ograniczając legendę monety do formuły religijnej.

Obecna waga zabytku 3,88 g przewyższa standardową wagę dirhema (3,14 g⁴²), jednak jest on dość mocno uszkodzony przez ścięcie rewersu i obłamanie dwóch boków. Te ślady łamania wydają się wskazywać na wykonanie zabytku techniką odlewania zbliżoną do znanej z chińskich monet tzw. keszowych, mianowicie rozdzielania większej liczby odlanych przedmiotów przez łamanie w miejscach kanalików doprowadzających metal i odprowadzających powietrze z formy. Dany zbytek wygląda właśnie tak, jakby ktoś w sposób nieumiejętny próbował oddzielić metal zastygły w kanalikach od samego zabytku.

Zbytek wykazuje częściową analogię z odważnikami normańskimi⁴³. W opinii Doroty Malarczyk⁴⁴ jest to prawdopodobnie stempel używany do wybijania oznaczenia na sferoidalnych odważnikach z żelaznym rdzeniem i brązową powłoką z pseudoarabskimi napisami. Na badanym zabytku jest negatyw, w treści mógłby być napis⁴⁵: *Lillāh*. Na analogię może wskazywać np. odważnik z pseudoarabskimi napisami z Hedeby⁴⁶, ewentualnie również z Janowa Pomorskiego⁴⁷.

W handlu antykwarycznym wystąpił zbytek o zbliżonej legendzie i funkcji, dwujęzyczny grecko-arabski odważnik ołowiany o wadze 1 uncji z ok. 690 r., Av.: G.A., rv.: *al-wa / fā lillāh*, o wadze 27,80 g⁴⁸.

Wobec powyższych danych trudno jednoznacznie zidentyfikować opisywany zbytek. Najprawdopodobniej był on stemplem do odważnika (żelaznego z miedzianą powłoką, ołowianego lub szklanego), choć nie można też całkowicie wykluczyć, że mógł być monetą (nierozpoznane do końca mennictwo typu *al-wafā lillāh*).

Na ryc. 1: 8 poniżej zdjęcia zabytku (7), podaję też rekonstrukcję (idealizowaną), która powinna w przyszłości również pomóc w bliższym określeniu pierwowzoru.

⁴² Zambaur 1913, t.1, s.1005, hasło *Dirhem*.

⁴³ Kilger 2008; o odważnikach też w: Panum Baastrup 2013.

⁴⁴ Jak i mgr. Arkadiusza Panica, któremu również dziękuję za pomoc w odczytaniu legendy.

⁴⁵ O podobnych, lecz nie będących dokładnymi odpowiednikami napisach np. Rodgers 1879 (gdzie legenda pełni rolę amuletu), Wilkinson 1973, s. 61, nr 8: *al-mulk lillāh* (“Sovereignty belongs to God”).

⁴⁶ Kilger 2008, s. 307–309; zdjęcia na s. 300, 308.

⁴⁷ Jagodziński 2010, s. 106, nr 136. Dziękuję za pomoc w określeniu Dorocie Malarczyk (Gabinet Numizmatyczny, Muzeum Narodowe w Krakowie).

⁴⁸ <https://peus-muenzen.auex.de/Auktion/KatalogArchiv?intAuktionsId=510&los=1344143>; dostęp 1.01.2020.

BIBLIOGRAFIA

Katalogi specjalistyczne

- RIC I H. Mattingly, E.A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, t. I, *Augustus–Vitellius (31 BC–69 AD)*, London 1923.
- RIC IVH. Mattingly, E.A. Sydenham, C.H.V. Sutherland, *The Roman Imperial Coinage*, t. IV, cz. III, *Gordian III–Uranianus Antoninus*, London 1949.
- RIC V P.H. Webb, *The Roman Imperial Coinage*, t. V, cz. I, *Valerian–Florian (253–276)*, London 1927.
- RIC VII P.M. Bruun, *The Roman Imperial Coinage*, t. VII, *Constantine and Licinius (A.D. 313–337)*, London 1966.
- RIC IXJ. Pearce, *The Roman Imperial Coinage*, t. IX, *Valentinian I – Theodosius I*, London 1933.

Opracowania

Adamczyk D.

2018 *Srebro i władza: trybuty i handel dalekosiężny a kształtowanie się państwa piastowskiego i państw sąsiednich w latach 800–1100*, Warszawa.

Bates M.L.

1982 *Islamic Coins*, New York.

Czapkiewicz M.

1967 *Moneta orientalna znaleziona w Krakowie*, *Materiały Archeologiczne*, t. 8, s. 223–225.

Czapkiewicz M., Kubiak W., Lewicki T.

1956 *Niektóre wiadomości o monetach kufickich z VIII–XI w. znalezionych na ziemiach polskich*, *Zapiski Archeologiczne*, z. 8, s. 1–118.

Dymowski A.

2014 *Roman Republican bronze coins from Polish finds*, *Acta Archaeologica Carpathica*, t. XLIX, s. 249–269.

FMRPL Schlesien – R. Ciołek, *Die Fundmünzen der Römischen Zeit in Polen, Schlesien*, Wetteren 2008.

Frühmittelalterliche Münzfunde aus Polen

- t. I T. Szcurek, B. Paszkiewicz, A. Tabaka, M. Bogucki, P. Ilisch, D. Malarczyk, *Frühmittelalterliche Münzfunde aus Grosspolen*, Warszawa 2017.
- t. II G. Horoszko, J. Piniński, p. Ilisch, D. Malarczyk, T. Nowakiewicz, *Frühmittelalterliche Münzfunde aus Pommern*, Warszawa 2016.
- t. III D. Gorlińska, S. Suchodolski, P. Ilisch, D. Malarczyk, T. Nowakiewicz, *Frühmittelalterliche Münzfunde aus Masowien, Podlachien und Mittelpolen*, Warszawa 2015.
- t. IV B. Butent-Stefaniak, P. Ilisch, D. Malarczyk, T. Nowakiewicz, W. Nakielski, *Frühmittelalterliche Münzfunde aus Schlesien*, Warszawa 2013.
- t. V M. Bogucki, P. Ilisch, D. Malarczyk, M. Kulesza, J. Piniński, T. Nowakiewicz, *Frühmittelalterliche Münzfunde aus Ermland und Masuren*, Warszawa 2016.

Geschwendt F.

1942 *Neue Bodenfunde aus Niederschlesien*, Altschlesische Blätter, R. 17, nr 4, s. 205–207.

Godłowski K.

1973 *Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku [I]*, Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne, t. 2, s. 255–382.

1977 *Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku [II]*, Materiały starożytne i wczesnośredniowieczne, t. 4, s. 7–237.

Jagodziński M.F.

2010 *Truso: między Weonodlandem a Witlandem / Truso: between Weonodland and Witland*, Elbląg.

Kazancev A. G.

2006 *Islamskie monety VII–XVI vekov. Obzor*, Ekaterinburg.

Kilger Ch.

2008 *Wholeness and Holiness: Counting, Weighing and Valuing Silver in the Early Viking Period* [w:] *Means of Exchange. Dealing with Silver in the Viking Age*, red. D. Skre, Aarhus, s. 253–325.

Kmietowicz A.

1958 *Szklane odważniki arabskie w Polskich zbiorach*, Wiadomości Numizmatyczne, R. II, z. 4, s. 8–18.

1971 *Monety arabskie i ich napływ do Polski wczesnośredniowiecznej*, Warszawa.

Kudyba T.

2020 *Przerwany lot barwnego motyla*, Opole.

Lewicki T.

1968 *Udział krajów muzułmańskich w handlu z obszarami polskimi w IX–XI wieku w świetle znalezisk monet kufickich na naszych ziemiach*, [w:] *I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej, Warszawa 14–18 IX 1965*, red. W. Hensel, t. 6, Wrocław, s. 141–153.

Lerner J.A., Sims-Williams N.

2011 *Seals, Sealings and Tokens from Bactria to Gandhara (4th to 8th century CE)*, Vienna.

Malarczyk D.

2015 *Miedzy Wschodem a Zachodem. Od Damaszku do Andaluzji – pieniądź islamski w wiekach średnich*, Kraków.

Miles G.C.

1948 *Early Arabic glass weights and stamps*, New York.

Olędzki M., Ziętek J.

2017 *Typologia, chronologia i rozprzestrzenienie fibul typu A.162 na terytorium kultury Przeworskiej*, [w:] *Římské a germánské spony ve střední evropě (Archeologie barbarů 2012)*, red. E. Droberjar, B. Komoróczy, Brno, s. 363–383.

Pazda S.

1965 *Z badań wykopaliskowych na stanowisku osadniczym w Lizawicach, pow. Olawa, w 1963 roku*, Sprawozdania Archeologiczne, t. 17, s. 152–157.

Panum Baastrup M.

2013 *Irish weights were a key Viking Age trading tool*, [w:] Skalk 24 [https://sciencenordic.com/archaeology-denmark-history/irish-weights-were-a-key-viking-age-trading-tool/1390326]

Rodgers E.T.

1879 *Arabic amulets and mottoes*, Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, New Series 11(1), s. 122–128.

Raschke G.

1931 *Ergebnisse der oberschlesischen Urgeschichtsforschung*, Aus Oberschlesiens Urzeit, z. 8, s. 1–68.

Schulze I.

2010 *The al-wafā lillāh Coinage. A study of style (work in progress)*, [w:] *Coinage and History in the Seventh Century Near East II, Proceedings of the 12th Seventh Century Syrian Numismatic Round Table held at Gonville and Caius College, Cambridge on 4th and 5th April 2009*, red. A. Oddy, s. 111–121.

Spatek K.

2014 *Na Opolskim odcinku Szlaku Bursztynowego*, Gazeta Wyborcza, magazyn Opole, 14.02.2014, http://opole.wyborcza.pl/opole/1,35086,15444420,Na_opolskim_odcinku_szlaku_bursztynowego.html?disableRedirects=true; dostęp 1.10.2017.

Szydłowski J.

1974 *Trzy cmentarzyska typu dobrodzieńskiego*, Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu. Archeologia, t. 11, Bytom.

Wilkinson C.K.

1973 *Nishapur: Pottery of the early Islamic period*, New York.

Zambaur E.

1913 *Dirhem*, [w:] *L'Encyclopédie de l'Islam, t. 1, s. 1005*.

Źródła internetowe

ZENO – *Baza monet orientalnych*: <https://www.zeno.ru/search.php?searchid=423225>; dostęp 1.11.2017

The Collection of Arabic Glass, Bronze and Lead Weights Formed by Peter Fischer, Lot 1700, Anonymous. *Bilingual Greek/Arabic Palestinian lead weight for one ounce/uqiya ca. 690 AD. Obv. G.A, rev. al-wa / fā lillāh. 27.80 g. Very fine. Ex Shraga Qedar Collection (= auction Münzzentrum Nov. 1978), lot 103.* [https://peus-muenzen.aux.de/Auktion/KatalogArchiv?intAuktionsId=510&los=1344143; dostęp 1.01.2020]

FINDS OF ROMAN COINS AND A MYSTERIOUS OBJECT WITH AN ARABIC LEGEND FROM THE AREA OF TURAWSKIE LAKE

(Summary)

In the 1930s the area of today's Turawskie Lake was chosen by the German authorities to build an artificial lake, inter alia for recreational purposes. The construction had priority over archaeological excavations, that is why many archaeological sites were flooded before proper examination (archival reports kept at the museum). Because of significant droughts in the years 2000–2014, the bottom of the lake came to be exposed. This was used by the local botanist dr. Krzysztof Spalek who was collecting samples at the time. He was a keen observer (a few decades before, he noticed palaeontological remains in the today's Krasiejów palaeontological park).

The group of discovered Roman coins is a random, standard for the area of Silesia. Exceptional is the bronze object with the Arabic inscription (no. 7), which was rather not a coin but a fragment of a stamp for striking a Norman weight (spheroidal in shape with iron core and bronze shell and pseudo-Arabic inscriptions). It is distinctive by having inscription in two – instead of the standard three – lines, and no inscriptions around the circumference. Legends were made very crudely. The ring ornament, tightly limiting the inscription in the field, was made of four “X” characters repeated four times. This may be a testimony to the copying of Byzantine designs. Here it is worth paying attention to the still not fully recognized coinage of the *al-wafā lillāh* type (Schulze 2010). On the other hand, the above-mentioned features favor the recognition of the monument as a stamp for glass weights. These, however, usually in the legend contain the name and title of the issuer, a religious formula and the value of the weight. This, in turn, on a given specimen is contradicted by the circumference ornament, which clearly limits the coin's legend to a religious formula.

Adres autora / The author's address:

Dragan Milutinović

dragan.nexuss@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2624-4076